

DR. KISS ÁGNES

BERCSÉNYI MIKLÓS, UNG MEGYE FŐISPÁNJA

Bercsényi Miklós gróf a Nyitra megyei Temetvény várában született 1665-ben, egyes források szerint szeptember 24-én, más forrás szerint december 6-án. A család eredetileg a Dunántúlról származott, a nemesi címet vélhetőleg valamelyik Árpád-házi király adta valamelyiküknek, de a família 1526 előtti történetéről nagyon kevés ismerettel rendelkezünk.

Az első bizonyító erejű dokumentum Bercsényi Lászlót II. Lajos udvari embereként említi. Fia, Imre a mohácsi csatavesztés után valószínűleg eladta birtokait, és Erdélybe költözött, ahol Báthory István és Báthory Kristóf udvari főembere lett. A hadjárataikban való részvételért kapta birtokul Székest (Marosszék), innen a család későbbi előneve. Előnyös házasságok révén rokoni kapcsolatba kerültek számos előkelő erdélyi birtokossal. Imre fia, László szörényi bán lett, a nagyapja nevét öröklő gyermeke, Imre diplomataként Bethlen Gábor fejedelem udvarában töltött be magas méltóságokat, többek között volt római, majd konstantinápolyi követe a fejedelemnek. Feltehetőleg vallási okok miatt később visszatért Magyarországra, és II. Ferdinánd szolgálatába szegődött. Érdekes módon innen küldték diplomataként Bethlen Gáborhoz, illetve később I. Rákóczi Györgyhöz. III. Ferdinándnak is bizalmi embere volt, aki bárói címmel tüntette ki, emellett huszárezredesi kitüntetés is kapott. Harcolt a harmincéves háborúban, Prága alatt esett el a svédek elleni ütközetben. Fia, idősb Bercsényi Miklós Nagyszombatban és Bécsben egyetemre járt, majd Erdélybe ment, hogy a családi birtokokat visszaszerezze. II. Rákóczi György szolgálatába állt, végigharcolta a moldvai, lengyelországi és a törökellenes hadjáratokat, majd 1660-ban a szászfenesi katasztrofális csatavesztést követően Magyarországra menekült. Ekkor az uralkodó I. Lipót volt, aki hamarosan kinevezte Érsekújvár lovasságának főparancsnokává, később a nádori seregek fővezérévé.

1664-ben feleségül vette Rechberg Rothenlöwen Mária grófnőt, akivel Temetvény várában telepedtek meg. A házasságból egyetlen gyermek született, a későbbi Rákóczi-szabadságharcban résztvevő és ismertté váló Bercsényi Miklós. A fiú középiskolai és egyetemi tanulmányait Nagyszombatban végezte.

Az apa és fia együtt vett részt 1684-ben a császári hadak török elleni offenzívájában, s ugyancsak közösen harcoltak Buda visszavételekor. Az idősebb Bercsényi császári tábornoki kinevezést és grófi címet kapott, valamint a Vág-Sellye végvár parancsnoka lett, fiát pedig ezredesi rangban Szeged főkapitányává nevezték ki. Ebben a minőségében a Délvidék megtisztítását szolgáló 1687-es hadjárat résztvevője volt, szerepét I. József 1687. december 9-i koronázásakor azzal jutalmazta, hogy aransarkantyús vitézzé avatta, valamint királyi kamarássá nevezte ki. A fiatalember a későbbiekben harcolt Nándorfehérvárnál, a szerbiai és bulgáriai törökellenes háborúkban.

Az ifjú Bercsényi Miklós 1688-ban házasságot kötött homonnai Drugeth Krisztinával. A Drugeth család nemesi címe a XIV. században keletkezett. Az utolsó Árpád-házi királyok, majd az interregnum idején kialakuló feudális anarchia letörése 1312-ben a rozgonyi csatában az uralkodó, Károly Róbert javára dőlt el. A következő években szinte teljes hatalmi elítváltás zajlott le Magyarországon. Drugeth Fülöp, aki Károly Róbert oldalán vett részt az összecsapásban, az ott tanúsított vitézsége elismeréseként megkapta Ungvárt és környékét. A kiterjedt birtok része volt Nevicke vára és uradalma, Ungvár és Szerednye körzetében 26 falu, valamint az Ungvár, Kereknye, Hosszúmező, Láz, Sztrippa, Árok, Rohonc és Kemence által bezárt terület, továbbá az Ung és a Turja völgye. 1320 körül kezdte el a vár építését, majd 1327-ben örökös nélkül meghalt. Birtokait János nevű testvére örökölte, tőle fiaira, Miklósrá és Jánosra szállt a tulajdon. Utóbbi volt a homonnai ág alapítója, az öröklés a női ágra is kiterjedt. A várépítést Drugeth János fia, László fejezte be. (A család másik ága, a gerényi a XVI. század közepén kihalt, birtokaik a homonnai ágra szálltak.)

Néhány évnyi kihagyással a Drugeth család birtokolta Ungvárt, 1602–1606 között Bocskai István, 1619 után Bethlen Gábor, 1679-ben Thököly Imre szerezte meg, utóbbi 1684-ben császárhű magatartása miatt lefejeztette a Drugeth tulajdonost. Vallásukat tekintve a Drugethek 1546-ban jobbgyáikkal együtt protestáns hitre tértek, majd pár évtized elteltével Drugeth György, Pázmány Péter hatására, rekatolizált, s 1611-ben leromboltatta az evangélikusok templomát, iskoláját és parókiáját a vár aljában, majd később lent a városban kárpótolta őket hasonló funkciójú épületekkel. Az Itáliából hazánkba származott família fontosnak ítélte a műveltséget, 1615-ben latin tanítási nyelvű gimnáziumot alapított a városban. (Más források szerint az 1613-ban Homonnán jezsuita tanárokkal működő iskolát költöztette később Ungvárra, ahol saját épületet biztosított a számukra.)

A Bercsényinél 11 évvel idősebb homonnai Drugeth Krisztina 1687-re már kétszer megözvegyült, előző férjeitől (ghimesi Forgách András +1683, majd annak halála után erdődi Pálffy Ferenc +1687) hatalmas birtokokat örökölt, első házasságából egy fia volt, Forgách Pál, aki 1677-ben született. A grófnő 1689 nyarán Eperjesen adott életet Bercsényi Lászlónak, majd másfél év múlva, 1691 tavaszán szült egy kislányt, Zsuzsannát, azonban a szülésbe az anya belehalt.

Bercsényi Miklós és Drugeth Krisztina esküvőjekor már csupán egy férfi tagja élt a családnak, homonnai Drugeth Bálint, ő viszont római katolikus egyházi pályára lépett, így törvényes utóda nem születhetett. Drugeth Bálint címzetes korbaviai püspök és esztergomi kanonok volt, de ő birtokolta az örökös főispáni méltóságot is Ung megyében. Testvére halálakor már nagy-beteg volt, s röviddel később elhunyt.

Mielőtt a halálhír széles körben elterjedt volna, Bercsényi Miklós azonnal Ungvárra sietett, és gyermekei nevében átvette a birtokok kezelését. Gyors lépése révén sikerült megelőzni a szepesi kamara tisztviselőit, amikor azok megjelentek, addigra már mindent ő felügyelt. Ezt követően Bécsbe utazott, hogy törvényesítse a leányági öröklést, s ennek alapján megszerezze magának az örökös főispánságot. Arra a jogi helyzetre hivatkozott, hogy a kincstár évtizedek óta komoly összegekkel tartozik a Drugeth családnak, s ezek a pénzek az ő gyerekeit illetik. 1691 augusztusában I. Lipót uralkodói leirat formájában jóváhagyta a kinevezést, azzal az indoklással, hogy ütközetekben tanúsított vitézsége és hűséges szolgálata méltóvá teszi a címre. A teljes megegyezésre hosszas alkudozás után került sor, mivel a kincstárnak nyújtott korábbi kölcsönök és az örökölt birtok értéke közti különbséget mindkét fél vitatta. Végül 1692 elején Bercsényi birtokába került a jelentős örökség: nagy kiterjedésű birtoktestek Ungvár, Varannó, Terebes, Kisvárd, Csejte, Szerednye térségében.

1691-ben Ungvár tipikus példája volt a megkésett magyarországi város-fejlődésnek. A lakosság száma alig haladta meg az 1000 főt, mindössze 10 utcából állt. (Utcanevek szerint Vár, Gyapjú, Piac, Híd, Sós, Cigány, Malom, Téglaszín, Vata és Temető utca.) Az alacsony lakosságszám ellenére a város működése a szabad királyi városok mintájára épült fel. Élén a főbíró és a városi tanács állt 12 taggal, akik a tisztségeket választás során nyerték el 1 évre a földesúr jóváhagyásával. A városi tanács hiteles helynek is számított, vagyis az előtte megkötött jogügyletek érvényesek voltak. (Akkoriban telekkönyv, közjegyző nem létezett.) A jogügyletekben szereplő ingatlanokat a dülő és a

szomszédok nevével határozták meg. A főbíró polgári és büntetőügyekben is jogosult volt intézkedni.

Bercsényi ekkor formálisan ugyan még Szeged főkapitánya volt, de az ügyek intézését helyettesére bízta, ő maga pedig a meglehetősen leromlott állapotú Ung megyei birtokainak igazgatásával foglalkozott. Bevételei - hála a sok fennmaradt adóösszeírásnak - elég jól követhetőek. Az uradalom jövedelme több tételből állt össze. A jobbágyok által fizetett adókon kívül a térségben üzemeltetett kocsmákban Szent György napjától Szent Mihály napjáig a földesúr borát mérték (ezt követően a lakosság a saját borait árulhatta). A robot (évi 104 nap) és egyéb úrbéri terhek alól fizetség ellenében megválthatta magát, aki tudta.

A vámot zsidók, a piacon lévő boltokat a görög kereskedők bérelték. A mézárások pénzt és természetbeni juttatást fizettek. Az ungvári vár mellett volt két gyümölcsöskert és két gondozott veteményes- és konyhakert a várban élők szükségleteinek kielégítésére. A mesteremberek munkájukkal szolgálták a földesurat.

Hogy képünk legyen a korabeli pénzügyi viszonyokról, álljon itt mutatóba néhány konkrét adat: az uralkodói döntés értelmében az Ung megyei főispánság megváltása 175 ezer forintba került, ez akkoriban hatalmas összegnek számított. Ennek első, 30 ezer forintos részletét Bercsényi 1692 elején kifizette, a második, ugyanakkora összeget 1692 tavaszán juttatta el a bécsi udvarba, ősszel 25 ezer forint értékben gabonát szállított a tartozás fejében. A maradékot a későbbiekben, kisebb részletekben, többnyire hitelből fizette ki.

A vám bérletbe adása évi 600 forintot jövedelmezett, az úrbéri terhek alóli megváltás 200-500 forint közötti összegért volt lehetséges, a vár alatti boltok egyenként évi 12 forint jövedelmet hoztak. Egy átlagos ház vagy szőlő ára 30 forint volt. A jobbágyok telkenként évi 1 forint adót fizettek a földesúrnak. A házak zöme $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{8}$ telken épült, de további aprózódás sem volt ritka. Ha magas volt az Ung vízállása, akkor működött a komp, a bevétel $\frac{2}{3}$ része a földesurat illette meg. A jobbágyok igyekeztek várbeli cselédi szolgálatba állni, mivel ez mentesítést jelentett a robot alól.

Az uradalomhoz tartozott egy vajda fennhatósága alatt 20 sátor cigány, akik szükség esetén kovácsmesterséggel szolgálták a várat.

A város országos vásárokat tartott, főleg az előállított iparcikkek voltak kelendőek. 8 céh működött a városban: fazekasok, csizmadiák, szűcsök, szabók, vargák, kovácsok, ácsok, és egy céhbe tömörülve egyéb (asztalos, szíjgyártó, kerékgyártó, lakatos, csiszár, nyereggártó) iparosok.

A vár karbantartása évente minimum 600 forintos kiadást jelentett. Ott szolgált egy várnagy, 15 hajdú, 1-1 tizedes, trombitás és pattantyús, évi fizetésük 900 forintra tehető. Foglalkoztattak tisztartót, számvevőt és kulcsárt, együttes bérük 400 forint volt, az alispán, jegyző és a vármegyei tisztviselők díjazása 800 forint volt, ez együtt évi 2 700 forint kiadást jelentett.

A lakosságot rendszeresen összeírták, de nem közigazgatási, hanem gazdasági és katonai céllal. Az egyes lajstromokat a vármegye alkalmazottainak a részvételével készítették, és azok egyik példányát a megye levéltárában őrizték.

Amikor Bercsényi 1692-ben ténylegesen Ungvárra költözött, szembeülnie kellett azzal, hogy az elmúlt években a várat teljesen elhanyagolták, a pénzügyek rendezetlenek voltak, sőt, sikkasztás gyanúja is felmerült. Ugyanakkor a gróf fényűző életmódja sem javított a problémás anyagi helyzeten. A megoldást egy kedvező gazdasági háttérű házasság jelenthette.

A választás gróf Csáky Krisztinára esett, aki már két előző férjet eltemetett (korábbi házasságaiból egy fia és két lánya született). Vas megyében jelentős birtokokkal rendelkezett, jóval idősebb volt Bercsényinél, a korabeli leírások eszes, művelt és szép hölgynek mutatják be. Az esküvőre 1695 nyarán a Vas megyei Vépen került sor, majd ezt követően Bercsényi magához vette gyermekeit, akiket eddig apácák illetve rokonok neveltek, és a brunóci, majd a csejtei kastélyban eltöltött hosszabb-rövidebb időszakot követően Ungváron telepedtek le. Megkezdődött az ungvári vár felújítása, megerősítése, a palota berendezése, utóbbi jórészt Csáky Krisztina hozományából, Vépről elhozott holmijával. A pénzügyeket Pálóczi Horváth György intézte, aki évente részletesen taglalta a bevételeket és kiadásokat, tette mindezt – naplójának tanúsága szerint – évi 325 forint fizetségért, miközben a vár luxus kiadásainak éves összege meghaladta a 6 000 forintot. Szintén e naplóból értesülhetünk arról, hogy az aszályos, rossz gazdasági évek miképpen sújtották a helyieket.

A főispánhoz intézett segítségkérő levelekből kiderül a környék lakosságának nyomorúsága. Álljon itt négy példa (szó szerint) az 1690-es évek második feléből a Beregszászi Levéltár anyagából:

„Sok becsületes emberek tuggyák, hogy eröm és tehetségem felett vagyok rajtam az portiónak limitálása... Kérem azért a Tekintetes Nemes Vármegyét, vegye melő tekintetbe alázatos instanciámat, könnyebbítsen az Tekintetes Nemes Vármegye rajtam” (Egy özvegyasszony, valamilyen Kata az aláíró.) Ehhez hasonló levelek gyakran érkeztek.

Egy másik özvegyasszony, bizonyos Mokcsai Anna kétszer is levelet írt nehéz helyzetéről:

„Tekintetes Nemes Vármegye! Az mennyei Urunk nevében, aki Nagyságokat s Kegyelmeteket választotta sok terhes dolgoknak eligazítására es Sok sérelmek egyefogyot árvákra s özvegyeknek alkalmazására egyben gyűjtötte, kérem Nagyságokat s Kegyelmeteket, tekintse az én nyomorult öreg özvegyiségetem... Olyan fogyatkozott Szegény állapottal vagyok, az élő falat kenyér is nincsen hasamban, egy pénz el nem bírok.”

Szükölködésről szól a homonnai Frater Franciscanusok kérelme is:

„Nagy alázatosan kénszerítetünk folyamodni Nagyságtok s kegyelmességetek gratiájához. A mi Szegény homonnai klastromunknak kicsiny fogyatozással való állapotja mostan pedig több, mint a tavalyi esztendőben is voltunk. Annnyira fogyatkozással vagyunk, hogy nem hogy ruházatunk, de az minden napi eleségünk sem telhetik ki, kire nézve nagy alázatosan kérjük Nagyságtokat, mutassa szokott irgalmasságát hozzánk.” (1696-ban és 1697-ben is folyamodtak segítségért.)

Daróc lakói is a főispánhoz folyamodtak:

„Se vetésünk se életünk se marhánk mindenünkből ki pusztultunk, az Portiot semmiképpen megh nem adhattuk... Ha Kelmetek atyai kegyességgel hozzánk nem járul, Éppen Pusztán köll hadnunk az Falutt.”

Ekkoriban Horváth István volt az ungvári főszolgabíró, általa jutottak el a kérelmek a főispánhoz.

Az 1690-es évek közepén Bercsényi még feltétlen hűséget mutatott a császári hatalomhoz. A kortársak leírása szerint jóképű, okos, művelt, ám szélsőséges és lobbanékony, ellentmondást egyáltalán nem tűrő természetű volt, akit a kompromisszumkészség teljes hiánya jellemezett.

1696-ban Bercsényi uralkodói kinevezés által a három magyarországi tartományi főbiztos egyike lett. (A Dunától északra gróf Zichy Ádám, délre gróf Nádasdy Ferenc, Felső-Magyarországon Bercsényi nyerte el a címet.) Maga a pozíció a magyar rendek követelésére született, mivel azt akarták, hogy a hadsereg ellátásának kérdése ne maradjon a bécsi hatóságok kezében. A kinevezést tartalmazó királyi rendelet a hivatalok ellátásának módjáról csak általánosságokat tartalmazott. Nem került sor a hatáskörök és az ellátandó feladatok tisztázására. Bercsényi néhány hónapot töltött eme hivatalban, s ez az idő az eperjesi uralkodói hadibiztossal való állandó, folyamatos viszálykodással telt, de konfliktusba került a magyar rendekkel is, amikor a megajánlott 3000 forintos fizetését a duplájára emeltette, majd székhelyét Tokajról Eperjesre áttéve nagy személyzetet fogadott, akiknek

díjazása évi 12 600 forintba került volna. Ezt a kancellária is sokallotta, szemére vetve Bercsényinek, hogy csak a saját érdekeit tartja szem előtt.

1697 nyarán, a hegyaljai felkelés kirobbanásakor Bercsényi még főbiztos volt. Feltehetőleg ezzel az eseménnyel kapcsolatos az a dátum nélküli levél, amelyet a fennhatósága alá tartozó 13 vármegye uraihoz intézett:

„*Tekintetes Nemes Vármegye*

Kötelességgel való szolgálatomnak ajánlásával kívánom Isten ezeknél csendesebb időkkel boldogissa Nagyságtokat... Sem kevés szánakozással kellett érzennem az mostani nyughatatlan, s magok híres kötelességeket megh-verő némelly csavargoknak szőrszett zenebonájokhoz... Koronás Király Urunk ő Főlséghe attyai gondviseléséhez az mint is már négy fe-lől vadnak jeles Német és Magyar hadak rendőlve kik actualisen mennek és közelérnek azon föl zöndülő inkább zenebonás mint ellenséges népnek le-csöndessítéssére... nem akarván az gyökerezett gonoszokat s bünössöket, az hirtelenséggel egyeledett gyarlo Magyarinkat egyenlő mértékbe venni...”

A levél utóiratában szabadkozik, hogy a sietség miatt nem írt külön valamennyi vármegyének, kéri, hogy a szomszédos megyék lépjenek egymással kapcsolatba. Nem sietett fellépni a felkelőkkel szemben, tanúsítja ezt az a levél, amelyet 1697 szeptemberében Bereg megyébe küldött. A lényege az, hogy mivel a császári csapatok már leverték a felkelést, a beregiek legyenek ugyan készenlétben szükség esetére, de egyelőre maradjanak a helyükön.

1697 elején, egy eperjesi farsangi mulatságon kötött ismeretséget II. Rákóczi Ferencel, a szomszédos Bereg megye urával. A mind gyakoribbá váló közös vadászatok során az ismeretség az évtizedes korkülönbség, valamint eltérő személyiségük ellenére életre szóló barátsággá mélyült. Beszélgetéseik során mind sűrűbben volt téma Magyarország kiszolgáltatott helyzete, a császári katonaság egyre durvább visszaélései, és a gazdasági nehézségek. Kapcsolatba kerültek a Habsburgok beolvasztó politikáját ellenző hazai arisztokráciával, végül arra az elhatározásra jutottak, hogy a küszöbön álló spanyol örökösödési háborút fogják kihasználni arra, hogy szövetségre lépve XIV. Lajos francia királlyal, kísérletet tegyenek Magyarország függetlenségének kivívására.

Az ezt követő események széles körben ismertek: a kapcsolat felvételére irányuló levelüket Longueval belga származású kapitány nem a Napkirály, hanem a Habsburg uralkodó, I. Lipót kezébe adta. II. Rákóczi Ferencet letartóztatták, s Bercsényi csak a szerencsés véletlen folytán tudott megmenekülni, állítólag egy szomszédos hegyről letekintve látta, amint a császári zsoldosok a várát megrohamozzák. Ung megye nagyhatalmú főispánja immár a saját életéért futott.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc élete és kora (Bp., 1934)
2. Szova Péter: Ungvár múltja (Ungvár, 1944)
3. Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története (Bp., 1946)
4. Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája (Ungvár, 1881)
5. Hajnik Imre: Az örökös főispánság a magyar jogtörténetben (1888)
6. Hodinka Antal: Adalékok az ungvári vár történetéhez (1917)
7. Zachar József: Franciaország magyar marsallja (Bp., 1987)
8. Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család (Bp., 1887)

